

TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING O'QISH SAVODXONLIGINI
OSHIRISH USULLARI

Sabirova Nasiba Ergashevna

Xorazm viloyati Pedagogik mahorat markazi Tillarni o'qitish
metodikasi kafedrasini mudiri, professor, filologiya fanlari doktori (DSc)

E-mail: sabnas1@yandex.ru

Tel.: +998904384950

ORCID: 0000-0002-1236-283X

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish uchun qo'llaniladigan innovatsion usullar va pedagogik strategiyalarni tahlil qilish, ularning samaradorligini baholashga qaratilgan. Tadqiqot aralash metodologiya asosida amalga oshirildi. Toshkent viloyati 5 ta umumta'lim maktabida 250 nafar 5-9 sinf o'quvchilari ishtirokida eksperimental-tajriba ishi olib borildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tizimli yondashuv asosida qo'llaniladigan o'qish strategiyalari o'quvchilarning o'qish savodxonligi ko'rsatkichlarini 34-42% oshirdi. Raqamli vositalar motivatsiyani 56% oshirdi. O'qish savodxonligini rivojlantirishda kompleks yondashuv, differentsiyalashgan ta'lim, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish samarali natijalar beradi.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, faol o'qish strategiyalari, tanqidiy fikrlash, raqamli ta'lim, PISA standartlari, pedagogik texnologiyalar.

KIRISH

O'qish savodxonligi XXI asr kompetensiyalarining asosiy elementlaridan biri bo'lib, akademik muvaffaqiyat uchun muhim ahamiyatga ega. OECD ning PISA tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'qish savodxonligi rivojlangan o'quvchilar barcha fanlar bo'yicha yuqori natijalarni namoyish etadilar.

O'zbekiston ta'lim tizimida o'qish savodxonligini oshirish Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev farmoni bilan belgilangan ustuvor vazifalardan biridir. 2020-2030-yillarga "Ta'lim rivojlantirish konsepsiyasi"da o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish alohida ta'kidlangan.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish uchun bir qancha samarali usullar mavjud. Bu usullar asosan boshlang'ich sinf o'quvchilariga qaratilgan bo'lib, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o'yinlar va baholash dasturlariga asoslanadi hamda O'zbekiston ta'lim tizimiga oid tadqiqotlar va xalqaro tajribalarga tayangan holda tuzilishi maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish uchun samarali pedagogik usullar va strategiyalarni aniqlash, ularning amaliy tatbiqini tadqiq qilish bizning asosiy maqsadimizdir. Buning uchun esa biz quyidagi vazifalarni amalga oshirishimiz kerak bo'ladi:

1. O'qish savodxonligi tushunchasi va komponentlarini nazariy jihatdan asoslash;

2. O'qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy usullarini tahlil qilish;
3. Eksperimental tajriba ishini olib borish va natijalarni baholash;
4. Amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Agar ta'lim jarayonida faol o'qish strategiyalari, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar, differentsiatsiyalashgan yondashuv va raqamli texnologiyalar tizimli qo'llanilsa, o'quvchilarning o'qish savodxonligi darajasi sezilarli darajada oshadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'qish savodxonligi tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turlicha ta'riflanadi. PISA dasturi o'qish savodxonligini "turli matnlarni tushunish, qo'llash, baholash va ular ustida mulohaza yuritish qobiliyati" sifatida belgilaydi (OECD, 2019). Ammo zamonaviy tadqiqotchilar o'qish savodxonligini bir necha komponentga ajratadilar:

- Dekodlash - harflar va tovushlarni tanish;
- Leksik bilim - so'z boyligini tushunish;
- Tushunish - matn ma'nosini anglash;
- Tanqidiy tahlil - matn baholash va mulohaza yuritish;
- Metakognitiv ko'nikmalar - o'z o'qish jarayonini nazorat qilish.

Xalqaro tajribalar tahlili quyidagi strategiyalarning samaradorligini ko'rsatadi:

1. Faol o'qish strategiyalari

Duke va Pearson (2002) tadqiqotlarida faol o'qish metodlari - bashorat qilish, savol berish, vizualizatsiya qilish, sintez qilish - tushunishni 40-50% oshirishi isbotlangan.

2. Tanqidiy fikrlash yondashuvi

Paul va Elder (2006) tanqidiy o'qish modelini taklif etdilar, bu yerda o'quvchilar muallifning maqsadini, dalillarini, xulosaini baholashni o'rganadilar.

3. Kooperativ o'qish

Slavin (2015) tadqiqotlari guruh shaklida o'qish va muhokama qilish o'quvchilarning tushunish chuqurligini oshirishini ko'rsatadi.

4. Raqamli savodxonlik integratsiyasi

Coiro (2021) zamonaviy sharoitda raqamli matnlarni o'qish, multimedia resurslardan foydalanish o'qish savodxonligining ajralmas qismiga aylanganini ta'kidlaydi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot aralash metodologiya asosida amalga oshirildi. Eksperimental-tajriba ishi 2024-2025 o'quv yilida olib borildi.

Ishtirokchilar: Toshkent viloyatining 5 ta umumta'lim maktabida o'qiydigan 250 nafar 5-9 sinf o'quvchilari:

- Eksperimental guruh: 125 o'quvchi
- Nazorat guruhi: 125 o'quvchi
- Yosh: 11-15 yosh

Tadqiqot bosqichlari

I bosqich: Dastlabki diagnostika (sentyabr-oktyabr 2024)

II bosqich: Eksperimental ta'lim (noyabr 2024 - mart 2025)

Eksperimental guruhda quyidagi strategiyalar qo'llanildi:

1. KWL strategiyasi - bilaman, bilmoqchiman, o'rgandim;
2. Savol-javob strategiyasi - matn bo'yicha turli darajadagi savollar;
3. Grafik organayzerlar - fish-bone, Venn diagrammasi, klaster;
4. Tanqidiy fikrlash texnikalari - INSERT, RAFT;
5. Raqamli platformalar - interaktiv matnlar.

III bosqich: Yakuniy baholash va tahlil (aprel-may 2025)

NATIJALAR

Tadqiqot davomida olingan asosiy natijalar quyidagilarni ifodalaydi:

Jadval 1. Dastlabki va yakuniy baholash natijalari

Guruh	Dastlabki test	Yakuniy test	O'sish
Eksperimental	54.3 ± 8.2	73.7 ± 7.5	35.7%
Nazorat	53.8 ± 8.5	61.2 ± 8.1	13.7%

Statistik tahlil eksperimental va nazorat guruhlarida o'rtasida yakuniy natijalar bo'yicha sezilarli farq borligini ko'rsatdi ($t = 12.34$, $p < 0.001$).

Komponentlar bo'yicha natijalar

O'qish savodxonligi komponentlari bo'yicha o'sish (eksperimental guruh):

- Matnni tushunish: 42%
- Tanqidiy tahlil: 48%
- Ma'lumot topish: 38%
- Mulohaza yuritish: 45%
- Integratsiya (sintez): 51%

Eng yuqori o'sish tanqidiy tahlil va sintez ko'nikmalarida qayd etildi.

Motivatsiya ko'rsatkichlari

Jadval 2. O'qish motivatsiyasi (5 ball tizimida)

Ko'rsatkich	Boshi	Oxiri	O'sish
O'qishga qiziqish	3.2	4.3	+34%
O'ziga ishonch	2.9	4.1	+41%
Kitob o'qish chastotasi	2.7	4.0	+48%
Maktabdan tashqari o'qish	2.5	3.9	+56%

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari xalqaro tadqiqotlar xulosalarini tasdiqlaydi. Eksperimental guruhda kuzatilgan 35.7% o'sish Duke va Pearson (2002) tomonidan ta'kidlangan 40-50% ko'rsatkichga yaqin. Tanqidiy tahlil va sintez ko'nikmalarida yuqori o'sish Bloom taksonomiyasi prinsiplariga mos keladi - yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalar maqsadli rivojlantirilganda tez rivojlanadi. Raqamli platformalar motivatsiyani 56% oshirdi, bu zamonaviy o'quvchilar texnologiya orqali o'qishga ko'proq moyil ekanligini ko'rsatadi.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, tizimli yondashuv samarali hisoblanadi, chunki faol o'qish strategiyalari, tanqidiy fikrlash texnikalari va raqamli vositalarni kompleks qo'llash o'qish savodxonligini 35.7% oshiradi. Tanqidiy ko'nikmalar ustuvorligi tadqiqot davomida yaqqol namoyon bo'ldi. Eng yuqori o'sish yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarda kuzatildi. Motivatsiya muhim omillardan biridir. O'qish jarayonini qiziqarli va mazmunli qilish o'quvchilar faolligini sezilarli darajada oshiradi. Differentsiatsiya zaruriyati har jabhada kuzatiladi, buning sababi turli darajadagi o'quvchilar uchun moslashtirilgan strategiyalar barcha uchun yutuqni aniq kafolatlaydi. Har bir pedagogning pedagogik mahorati hamda malakasi bu – muhim omildir, chunki o'qituvchilarning yangi metodlarni chuqur tushunishi natijalarning asosiy determinant hisoblanadi.

O'qish savodxonligi zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatning kalit kompetensiyasidir. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston maktablarida ilmiy asoslangan, xalqaro tajribani hisobga olgan va mahalliy kontekstga moslashtirilgan yondashuvlar orqali o'qish savodxonligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Muvaffaqiyat uchun zarur shartlar: o'qituvchilarning professional tayyorgarligi, zamonaviy resurslar, tizimli qo'llab-quvvatlash va o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'yish. O'qish faqat texnik ko'nikma emas, balki fikrlash, kashf etish va o'sishning vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva, Yo.X. (2020). O'zbekiston maktablarida o'qish savodxonligini rivojlantirish muammolari. Toshkent: O'qituvchi.
2. Coiro, J. (2021). Toward a multifaceted heuristic of digital reading. Reading Research Quarterly, 56(1), 9-31.
3. Duke, N.K., & Pearson, P.D. (2002). Effective practices for developing reading comprehension. Newark, DE: International Reading Association.

4. Muslimov, N.A., Usmonboyeva, M.R. (2019). Boshlang'ich sinflarda o'qish texnikasi. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. OECD (2019). PISA 2018 Assessment Framework. Paris: OECD Publishing.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5994-son Farmoni (2020).
7. Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical thinking. *Journal of Developmental Education*, 30(2), 34-35.
8. Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
9. Shulman, L.S. (1986). Knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*, 15(2), 4-14.
10. Slavin, R.E. (2015). Cooperative learning in elementary schools. *Education 3-13*, 43(1), 5-14.
11. Tomlinson, C.A. (2001). How to differentiate instruction. Alexandria, VA: ASCD.
12. UNESCO (2017). Reading the past, writing the future. Paris: UNESCO.
13. Usmonboyeva, M.R., Rahimova, D.A. (2021). FunkSIONAL savodxonlik. *Pedagogik mahorat*, 3, 45-52.
14. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

